

РІДНИЙ КРАЙ

Українська часопись, виходить у Києві що-тижня.

1908 р.

Число 2.

19 Січня.

Передплата приймається у Києві, в конторі „Рідного Краю“, на Маріїнсько-Благовіщенській ул., № 97.

Передплата від 1го Січня до кінця року 4 карб., з пересилкою; окреме число 8 к. Заграницю 6 карб. Окрім числа за границею по 10 коп.; на вокзалах залізниць по 10 коп.

За переміну адреси треба платити 20 коп

За оповіщення в „Рідному Краю“ після тексту треба платити за один рядок (стрічку) колонок петіта 15 коп. Спереду тексту плата вдвоє, за поміщення оповістки вдруге, втретє—дешевше.

Листи і рукописи треба засилати по адресі: Київ, редакція „Рідного Краю“, Маріїнсько-Благовіщенська уляця, № 97.

Рукописи мають бути написані правописом „Рідного Краю“ і тільки з одного боку листа.

По потреби, редакція скорочуватиме і виправлятиме рукописи.

До кожної рукописі має бути приложено підпис авторовий і його адреса.

Не прийняті до „Рідного Краю“ праці вертаються авторам за їх кошт, а як не будуть взяті з редакції 2 місяці, то знищуються.

Вірші й інші дрібні речі не вертаються зовсім.

Зміст: Національна справа в Державній Думі. Державна Дума. Вісті. З'їзд діячів людських університетів. На Україні. Олефірівська ткаляня. Вірш—*Лесі Українкі*. На дрібні шматочки—*К. Ванченка*. Вірш—*Л. Волошки*. В тюрмі—*Богдана*. Вірш—*В. Папороті*. Ушанування Марії Заньковецької. Марія Заньковецька. Лист до Заньковецької—*Х. Алчевської*. Українське слово й мистецтво. Дописи. Оповіді.

Приймається передплата
на 1908 рік

„РІДНИЙ КРАЙ“

українська тижнева часопись (В № од 8 до 16 стор.)

При Рідному Краєві виходитиме додатком

„МОЛОДА УКРАЇНА“

щомісячна часопись для дітей старшого й меншого віку.

Плата на рік за обидва видання—4 карб., на півроку—2 карб., на 3 місяці—1 карб., за границю на рік 6 карб., на півроку—3 карб.

Передплата на „Рідний Край“ без „Молодої України“—не приймається. Передплата на „Молоду Україну“ окреме від „Рідного Краю“ на рік 2 карб., на півроку 1 карб., за границю на рік 3 карб.

Обидва видання виходитимуть під редакцією *О. Косач (Олени Пчілки)*.

Адреса контори і редакції: Київ, Маріїнсько-Благовіщенська ул., 97.

Для ознайомлення з часописом „Рідний Край“—одно число висилається дармо.

Original from

UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

Digitized by Google

Національна справа в Державній Думі.

Хоч яке мляве життя 3-ої Державної Думи, однак питання національне вже встигло в їй об'явитися і об'явилося дуже виразно. Тільки зняла його в Державній Думі не якась пригнічена національність, допеминаючися свого права, нагадуючи заподіяну їй кривду, а знято було національне питання в імені національності пануючої: „Менше численні в державі, „окраїнні“ племена не повинні, мовляно, своїми бажаннями творити перешкод могутньому ходові пануючої національності *русскої*, а навпаки „в цьому дужому потокові повинні злитися всі племена; до цього повинні простувати всі щирі сині Держави *російської*“. Ся моване єсть відгомоном якоїсь невеличкої купки людей; ні, вона має під собою підставу широку й могутню. І се треба пам'ятати. Все те, що в перші хвилини „весни“, та визвольних часів було сп'ятилось, примовкло, тепер знов забірає голос і до його прилучилося багато з тих, що недавно ще на „банкетах“, та інших зборах слухали уважно і навіть прихильно мову про поширення прав окремих національностей в Росії. Тепер тих людей давніша їх мовчанка, або й „поблажливість“ приводить, може, до більшого роздражання і робить ще більшими „патріотами“.

Не ждати окромим народностям прихильності до їх бажаннів і вимог від широких кругів пануючої національності... Не тільки уряд, не тільки гурти московських патріотів противляться тим вимогам, тим змаганням; — щось вороже почувають перед місцевими силами й далеко ширші круги... Холодність, байдужість показують вони до тих змаганнів, — се у найкращому разі.

Однак ті люде, що належать до занедбаной окромої національності і мають при тім міцні переконання, говорять про себе й тепер.

Між такими національностями найвиразніше виступили в 3-й Державній Думі поляки. Не вважаючи на велику зміну в її складі, на перевагу зовсім інших членів, — *польське* коло згуртувалось і виступає в оборону своєї національної справи.

Української-ж громади в 3-й Думі нема, вона не склалася. Ні про заснування української громади, ні про видавання української часописі нема чутки, не може бути й мови.

Ся річ зовсім натуральна. Третю думу не дармо називають „панською“. Невелике число селян, та інших депутатів демократичного напрямку губиться між депутатами иншого поля. На цьому-ж полі українська національна гадка прихильників не має зовсім, або має їх так мало...

Се дуже сумна річ. Даремне инші кажуть — „дарма! і не треба українській національній думці прихильників між тими „дуками“! Вона пробьється сама, знайде шлях до самопізнання народу нашого“.

Може й знайде, та мимоволі пригадується прислів'я — „доки сонце зійде, роса очі виїсть“. Вже й так позбавила шкодлива роса блиску в очах!...

Ні, тая прірва між одним станом і другим не може бути бажаною. І не про те треба дбати, щоб її ще побільшити. Польська національна гадка тим і міцна, що вона проймає *всіх* поляків. Кожен з них, ким би він не був, на якому-б щаблі життєвому не стояв, перше всього почуває себе поляком. Через те не вмирає польська національна гадка, не вважаючи ні на що! Через те, кожде польське встановище, ледве зможе зацепитися, зростає й процвітає. Всім відомо, чого змогла досягти „Матица“... Навіть в тій країні, де поляків меншість, переважають вони успіхом своїх національних заходів. Візьмем для близького прикладу й порівняння долю польських часописей і наших; візьмим київське польське товариство просвітне, „Ognivo“, що міститься в таких гарних світлицях, і нашу київську „Просвіту“ — в тих хатиночках десь під самою покрівлею... (А обидва товариства заєнувалися в один час, два роки перед сим...).

Инші були-б здобутки нашої патріотичної праці, колиб до неї бралися, окріч невеличкої купки щирих людей, ще й ті, що мають більшу матеріальну силу й спромогу, стоять на „вищих щаблях“.

Колиб мали національне самопізнання і прихильність до національної гадки ще й такі представники українського роду — була-б у нас і в 3-ій Думі українська громада, дбала-б вона за честь і добро України так, як тепер дбають і в 3-й Думі за свою отчизну-поляки.

Тим-то треба нам не різнитися, не одпихати одно одного, а ширити нашу національну ідею скрізь, змагатися до того, щоб привертати до неї й тих, на кого в сю хви-

тину так мало надії. Але й охололії серця можуть прихилитися до гарячої думки.

Не даром-же сказано. „стукайте і відчиняться вам“... Той, хто має на меті будити національну самосвідомість українську, повинен нести свою працю однаково і в народ і в круги інтелігентні, повинен дбати про те, щоб зарівнювалося те страшне провалля, що розверзлося на Україні між народом та інтелігенцією. Тільки тоді народ міцний, яко національність, коли він таких розколин не має, коли він одностійне почуває свою гідність і свої національні права.

Державна Дума.

Засідання 8-го Січня.

Члени Державної Думи з'їздили після Різдвяних свят дуже помалу; справніше поз'їздилися селяне та священники, а інші забарилися дома. Через те на першій засіданні 8-го Січня було дуже мало депутатів; особливо був порожній правий бік світлиці.

На початку засідання голова Думи, Хомяков, сповістив про той законопроект, що вже пройшов у Думі,—про тее призначення 15,182,000 карб. на запомогу голодним. Сю постанову вже ухвалено й Державною Радою і ствержено Царем.

Оповідіється внесення міністра юстиції про віддання під суд члена Думи Косоротова (с.-д.) До розглядання в Думі—єсть багато наготовлених законів, бо всі міністерства виготовляють свої нариски законів, так звані законопроекти, і подають в Думу на розгляд. Всіх законів єсть до 5 сот. Про це й оповістив секретарь Думи. Більшість законопроектів не має великої ваги, як напр. законопроект про те, щоб в Юрьевській ремісничій школі кували коней.

На черзі доклад Думської комісії, що розглядала законопроект про заснування при еріванській учительській семінарії 20 стипендій для татарських учнів і про видання на се з казни 2600 карб., а разом з цим і про видавання 2,800 карб. щороку на потреби вольмарської учительської семінарії.

Дума передала сей законопроект на розгляд комісії, що розглядає всі видатки.

Після довгої перерви докладчик фінансової комісії Нісслонич читає законопроект про розкладання торгового та промислового збору на трьохліття з 1908 по 1910 рік. Фінансова комісія радила Думі ухвалити сей законопроект і визначити на трьохліття загальну суму торгових і промислових зборів для всієї держави, 12 мільйонів.

Колюбакин, згоджуючись з порадою комісії,

визнає за потрібне, переходячи до дальших чергових справ, зазначити бажання, щоб уряд в-осени вніс в Думу проект нової розкладки промислового збору.

Голосуванням—дораду Колюбакіна прийнято.

Вісті.

♦♦ **Законопроект про волю віри.** В святійший синод рада міністрів подала законопроект, виготовлений для Державної Думи, про волю віри, се-б то про вільне ширення всякої *християнської* віри, про волю для кожної людини міняти одну віру на другу. Синод, вважаючи себе найвищою духовною владою і стоячи на сторожі оборони православія, буде дбати про те, щоб православна церква мала гору над усіма іншими церквами в Росії і щоб право вільного поширення віри належало тільки православній церкві, а до інших вір щоб могли приставати тільки ті, що сами, без особливого закликання, того забажають.

Крім того Синод домагається, щоб було заборонено тим священникам, що вийшли з священства, вступати на державну службу.

Для оборони православної віри та православного духовенства од глузування в часописях та в розмовах, Синод вимагає, щоб за се було ясно визначено кару.

♦♦ **Міністерський циркуляр про заслання.** Міністерство внутрішніх справ розіслало начальникам губерній циркуляр, де визначаються правила про висилання адміністративною людию обвинувачених по справах політичних та аграрних. Приговори селянських сходів про заслання повинні провірятись на місцях волосним урядом, а після того той уряд посилає приговор, обминаючи повітових предводителів дворянства та губернські присутствія, прямо губернаторові, а губернатор уже, розглянувши справу, пересилає її міністрові внутрішніх справ. Трати на висилку приймаються на кошті казни.

♦♦ **Народня освіта.** Міністерство народної освіти прохає, на початок заведення загальної освіти, 5 мільйонів карбованців. Але члени Державної Ради признали, що для цієї справи потрібно не менш 113 мільйонів. При тім сказано, що треба дбати про збільшення числа учителів, а через се слід побільшити число учительських інститутів та семінарій, щоб підготувити потрібне число учителів для народної школи.

♦♦ **Хвальщиві свідоцтва.** В міністерстві народної освіти ведеться пильне слідство про вступ у вищі школи людей з хвальщивими „атестатами дозрілости“. Провіряються атестати в тих місцях, де їх було видано. Всі ті, що зкористувались хвальщивими свідоцтвами будуть покарані: а таких винуватців є вже більш 70-ти. На підставі карного закону, їх буде позбавлено правів і заслано на поселення.

♦♦ **Продаж землі.** 32 члени Державної Думи збираються внести такий законопроект, що заборо-

няє власникам продавати свою землю без земельного банку. В законопроекті говориться так: 1) Продаж землі особним людям може відбуватись тільки з дозволу землеустроїтельних комісій; 2) Землеустроїтельні комісії повинні пильно слідити, щоб ті землі, що йдуть у продаж, не попадали в руки баришників, а продавались малоземельним та безземельним селянам; 3) На Волині, та й в усьому південно-західному краю, і в інших окраїнах держави дається право купувати землю тільки корінному руському людові.

◆◆ **Приговори про відібрання землі.** Саратовський губернатор повідомляє міністерство внутрішніх справ, що в селах Царицинського повіту на селянських сходах складаються постанови про відібрання наділів у тих селян, що покинули село, живуть у городі і самі не працюють на землі. Число людей, позбавлених права на землю, доволі значне: — тільки в однім селі Цісковатці позбавлено права на землю 140 господарів.

◆◆ **Нерозглянуті судові справи.** Міністерство юстиції вдалось до всіх судових палат і окружних судів з циркуляром, щоб було вислано не пізніш як через два тижні певні відомості про всі нерозглянуті судові справи по статях 129, 101 і 103 — карного закону.

Газета „Наш день“ говорить, що міністр юстиції бажає розглянути всі ці справи в особливій комісії, що буде заснована при міністерстві юстиції, і коли в тих справах не буде ясно визначено обвинувачення, то ті справи буде припинено.

◆◆ **Становище учителів на Кавказі.** Із м. Цхипвалі, горійського повіту, учителі подали у Тіфліс таку телеграму: „Пожалуйте наші сім'ї, уміраємо з голоду. Пригадайте Бога і вишліть жалування за вісім місяців!“.

З'їзд діячів лудових університетів.

В Петербурзі відбувався перший всеросійський з'їзд діячів народних університетів. На з'їзд прибуло до 450 представників з різних країн держави. З'їзд мав на меті з'єднати окрім культурні сили і дати допомогу й пораду, як краще дати лад присвітній праці.

На відкритті з'їзду було сказано кілька промов і подано кілька докладів. Найбільшу увагу звернув на себе відчит Міжуєва: „Держава і позашкільна освіта“.

Д—ій Міжуєв розповідав про сумне просвітне становище Росії. Грамотних в державі налічується всього 5-та частина, а неграмотних залишується 100 мільйонів душ. Далі він порівнює просвітне становище Росії з іншими Західними державами.

Було ще подано багато відчитів про становище освіти на місцях. З усіх тих відчитів видно було, що позашкільний освіті багато шкодить всякі утиски.

Д. Гродецький подав дуже цікавий відчит про кубанське товариство „Просвіта“. В своїм докладі він зазначив, що, для поліпшення народної освіти слід завести в початковій школі вчіння українською мовою; крім того українська мова повинна вживатись у всіх просвітних встановищах на Україні; в середній школі слід увести науку про українську мову, літературу, історію, географію та економіку України.

Доклад д. Гродецького викликав багато заяв; в тих заявах висловлювалось співчуття од заступників різних національностей. С. Русова зробила доклад про відродження національної свідомости в українців, поляків та білорусів. В передньому числі „Рідного Краю“ сказано ширше про відчит д—ки Русової і про те, що з'їзд признає за кожною національністю право на освіту у всіх школах рідною мовою і що школа ні в яким разі не повинна бути способом до обрусіння і національного гніту з-гори.

З'їзд сподівається, що народні університети, та інші просвітні інституції у всій своїй діяльності будуть підтримувати національні ознаки.

Було ще прочитано доклади про університетські поселення в Англії, та про народні школи для дорослих в Данії, Швеції й Фінляндії. Виборні від безпартійних робітничих організацій внесли постанову про єднання між університетами та робітничими спілками.

На з'єднаному засіданні всіх відділов з'їзду цю резолюцію було відкинута 110 голосами проти 105-ти.

Постанову про науку рідною мовою председатель зібрання Сиромятніков зовсім не схотів ставити на голосування. Коли запрохали прочитати постанову, то він одмовився зробити й се, навіть відмовився від председательства. Місце председателя зайняв Дріль і прочитав постанову, але одмовився поставити на голосування внесені поправки. Тоді більшість присутніх вийшла з засідання.

З'їзд розіхався з надією незабаром зібратися знов.

НА УКРАЇНІ.

◆◆ **Закриття Харківського народнього дому** В Харківському народнім домі два хлопці знайшли в курільній кімнаті дві бомби, та поліція знайшла три.

Слезкін, що заступає генерал-губернатора, зачинив народній дом на той час, поки його пильно обшукали. Більш нічого не було знайдено і народній дом знову відчинив той-же генерал Слезкін.

Та як повернувся з Петербургу генерал-губернатор Пішков, то знову зачинив народній дом; до сеї пори його не відчинено.

Разом з тим було зачинено в Народному домі столову, чайну й інші відділи.

♦♦ В Київському „Обществі грамотності“—зачинено книжний склад, через обвинувачення в тім, що склад держав і продавав не дозволені книги. Іде чутка, що й становище бібліотек, заведених сим Товариством, не певне, в цілому краю.

♦♦ Розтрата грошей. В Харківським губернським казначействі в одному відділі відкрито велику розтрату грошей,—15,000 карбованців.—З поводу цього почалося слідство.

♦♦ Забастовка робітчих. В Новоросійську уже два місяці велась забастовка робітчих на пристані та на залізниці і скінчилась тільки тоді, коли було наведено робітників з Ростова. „Грузівщики“, (щі, що навантажують), вийшли на роботу, але адміністрація заарештувала більше ста душ,—всю артіль російського пароходного товариства, бо цих робітників вважають привідцями до забастовки. Всіх їх висилають з города в свою сторону.

♦♦ Вихід земельних власників. В Катеринославщині на останку минулого року подано було 8,363 заяви селян про бажання вийти з громади, взявши на свою власність участки громадської землі. Сельські громади одмовлялись зробити виділ землі, та в справу вмішались земські начальники і таки зробили 7,270 виділів.

♦♦ Виставка „до-школьного виховання“. В Київі 13-го січня відкрилась виставка „до-школьного виховання“, упорядкована київським товариством народніх дитячих садів. Програм виставки такий: зразковий дитячий садок, праці дітей, матеріял для гри і заняття, наглядні підручники, книжки для дітей, книжки для матерей, забавки, цяцьки, малювання, та інше.

Виставка пробуде цілий місяць.

На виставці будуть читати лекції, давати пробні уроки і всякі пояснення.

Олефірівська ткальня.

В Полтавщині, в Миргородським повіті, недалеко від Сорочинців, (в 4-х верстах), є ткацька майстерня (звуть її простіше—ткальня). Вона з'являлася з своїми виробами на кількох виставах—і здобула вже собі відомість.

Отож як довелось мені бути сеї осені в Київі, то Редакція „Рідного Краю“ доручила мені побувати в Олефірівці й подати Редакції ширші відомості про ткальню, що взагалі вже була їй відома своїми виробами. З того, що я знав раніше, і з того, про що довідався, побувавши в Олефірівці, подаю до Рідного Краю такі відомості:

Сю ткацьку майстерню відчинено заходами Миргородського Земства і содержится вона теж коштами Миргородського Земства. Земство дає щороку 1000 карб.; та ще має ткальня де-який здохток від продажу своїх виробів.

Існування цієї майстерні досить користне для нашої околиці, та й для ширшого кругу україн-

ського громадянства,—раз через те, що майстерня випускає добрих ткачих, а в друге—через національну українську ознаку узорів, що на výroбах сеї майстерні. Килими, плахти, рушники, скатерті, хустки, матерія для меблів і усякої одежі, лиштиви для сорочок, пояси, крайки—все це робить майстерня дуже гарно. Українські узори є такі чудові, такі різноманітні, що свідчать про багату фантазію в цім напрямі українського народу. Трапляється, що один узор має багато різних відтінків, і це надає ще більше краси. Добре теж робить ткальня всякі рядна, суцільні мішки й таке інше. Мабуть добре працюють коло всієї справи орударка майстерні Л. Середина-Сабатина і її помішниця д-ка Панченкова. Зразки для узорів беруть вони з народніх плахт, рушників, сорочок то-що; чимало сього всього є й на місці, а часто дає зразки й Полтавський губернський музей, дуже багатий на сі речі.

Ткальня уміщається в досить гарному, світлому будинкові, покритому черепицею. На жаль, він тісенький,—містить у собі тільки 14 верстатів,—а через те й приймається мало учениць: тепер їх там тільки 18. Колиб був ще один такий будинок,—то це було-б дуже добре, а то приходится де-кому відмовляти, за недостатчею місця. Зпершу учениці тчуть на фабричному матеріалові, а потім уже переходять до ручного. Сами ж учениці, за доглядом учительок, мають з тих зразків, що їм дають, узори, надаючи їм різні відміни, і таким побитом у цій справі помічається поступ.

Приймають у майстерню від 13 літ; приймають теж і хлопців. Учаться 3 роки. З часів заснування ткальні було вже три випуски: скінчило вже двадцять учениць, що розійшлись по селах; вони працюють серед селян, а іноді беруть роботу від ткальні. Кожній учениці, що скінчила науку, дається від Земства верстат.

Всі учениці пробавають у ткальні на земський кошт. Тієї хати, де-вони живуть, похвалити не можна: вона холодна й вільготна. Чи не змогло-б земство поклопотатися про кращий „інтернат“? Сплять учениці усі вкупі, долі. Це зовсім не до ладу, бо може швидко поширитись яка небудь пошесть, а в Олефірівці-ж навіть і фершала немає... Бажано було-б, щоб і їжу ученицям давали кращу, бо борщу, каші може й малувато після 8—9 годин праці...

Вироби Олефірівської ткальні мають велике поводження: кожного року їх продается карбованців на 300, та з усякої замовленої роботи виручається карб. 200. На самій виставі в Миргороді сеї осені, за чотири дні, ткальня продала своїх виробів на 200 карб. Такий успіх Олефірівської вироби мають через свою чисто-українську прикметність. Розповсюжує ці вироби й склад Полт. Земства, бо склад цей купує вироби у ткальні,

Original from

UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

а потім їх перепродує, в себе в Полтаві, або посилаючи куди далі

Дотепність майстерниць з Олєфіїрської ткальні свідчать хоть би й такі з'явища: коли сього року сельське-господарське товариство видчиняло у с. Бірках, Зінківськ. повіту, ткальню, то за учительку взяло ткалю, що скінчила науку в Олєфіїрській майстерні, а коли ця учителька занедажала, то запрохали її товаришку.—

Як завітати ми до Олєфіїрської ткальні, то д. Середина щиро прийняла нас, про все охоче оповідала, показувала всі вироби; так само обходилася й її помічниця. Учениці за роботою співали гарних українських пісень, та колядок. Попрохали вони мене переписати їм „заповіт“ Т. Шевченка... Помічалось якесь своє, сімейне життя; видно, що відносини між „старшими“ і „меншими“ дуже добрі. Взагалі від моєї гостини в Олєфіїрській майстерні зосталось у мене саме найкраще враження.

Побажаймо-ж їй з успіхом працювати на користь хорошему ділові!

П. Сорочинський.

Народ пророкові

Ти прокляв нас прокломом важким
За жорстокість, упертість і зраду.
Сам судив нас і вирок дав сам
І нікого не кликав на раду.

Скорпіоном язик твій був нам,
Ти нас мучив і жалив невпинно,
А тепер ще й стоїш проти нас,
Мов ображений ти безневинно.

Так, тепера здається тобі,
Що вже й світ не видав стілько муки,
Скільки ти від народу прийняв
За свої велемудрі науки.

Ой, який же це з тебе пророк,
Що твое винозорєє око
Тільки власною бачить біду,
Та й тієї не бачить глибоко?

Ти ще скарги розводиш та жаль,
Ти, єдиний безмертний в сім тлумі!
Адже вічно твій житиме дух
Вкупі з словом в проклинах та глумі.

Хоч побити ми можемо тебе,
Каміняччя наверхавши силу,
Але ж тим тільки вищу тобі
Та міцнішу насиплем могилу.
Хоч блиснеш мов летюча зоря,—
Се для твого безсмертя доволі,
Ми ж, неначе Молочная Путь,
Мусим довго світити поволі...

А на кожного з нас темна ніч
Наче ворог у-схові чигає,
Зимні руки—важке забуття
Із простору віків простягає.

Де є камінь такий на шляху,
Щоб на нього не збили ми ноги?
Чі бував нам проводарь коли,
Що не вів манівцем без дороги?

Так, зачерствіли наші серця,
Мов рілля через довгу посуху,
Та за тє не нас ти клени,
Проклинай своє браття по духу.

Чі один же такий, як і ти,
Нам казав: „Так говорить найвищий“.
Інший тоді брехню завдавав:
„Я від Бога“, казав. Хто—щиріший?

Адже тільки не хутко діла
Виявляють нещирість у слові,
Як-же маєм одразу, без діл,
Пізнавати вашу душу по мові?

О, якби ж ми побачить могли
Власним оком хоч раз того бога,
Що до нього ви кличете нас!
Як стріла була б рівна дорога.

Ох, якби ж він і нам уділив
Світла мудрости з свого проміння,
Ти б не кидав проклонів на нас,
Ми б не кидали в тебе каміння.
Та чі був би ти радий, щоб ми
Раптом стали, як ти, всевидючі?
Ох! либонь ти-б сконати волів,
Як вигнанець-пророк серед пущі...

Ялта, 3, XII 1907.

Леся Українка.

На дрібні шматочки!

(Пригода з життя артистів).

У городі Харків, у „меблєрованих горни-
цях“, що прозиваються „Бостон“, там де має при-
тулок усяка городська біднота, одного Божого
ранку, велася така суперечка між квартирантом
тих горниць, артистом Зозуленком, і коридорним
слугою.

— Йй-же Богу, хазяїн казали, як-що завтра не
виберетесь, то виженуть вас з полицейським.

Так пригрожував слуга.

— Ну, положим, не посміє він цього зробити!—
Суперечив квартирант.

— Ось побачите! Адже Мерцалова викинув?

— Я йому не Мерцалов!

— Не велика цяця й ви...

— Мовчи, грубіан! Геть з очей!

— Про-мене, я піду, але він побожився; у його
й справді терпець увірвався!—

— Піди краще, та скажи своєму хазяїнові, щоб
витопив грубку, а то я на його подам скаргу за
звіряче поведіння з квартирантами й притягну до
суду.

Отак пригрозив і Зозуленко.

— Заплатить, тоді й затопимо; а то грошей не
платите, а кімнату займаєте. Учора знов кварти-
ранта втерля, а квартирант хороший, не вам рів-
ня,—кондуктор з конки!...

— Не базікай! Іди геть!

— Овва! Кричите, командуєте, наче-б то справ-
ді щось путнє... кара божа з тими акторами!

Слуга, чухаючи потилицю та лаючись, вий-
шов з покою.

— Пху! Життя каторжне!—плюнув з досадою
Зозуленко, замикаючи за слугою на ключ двері і
заходив, збентежений, по кімнаті, шкарбаючи діря-
вими калошами

Український артиста Зозуленко був мізерний,
сутуловатий чоловічок, з вихристою чуприною й
щетинячими вусиками, що стирчали з під червону-
ватого носа. Той ніс виразно визначався дулькою
на прищуватому обличчі з підсліпуватими малень-
кими очима... На погляд йому не було й тридцяти
літ. Мізерна постать його була зодягнена у старе
потерте пальтєчко якогось невідомого цвіту; на го-
лові була велика смушкова шапка. У цьому вбран-
ню Зозуленко ходив і на вулиці і у себе дома, за
тим, що собачий холод, пануючий в покої, не давав
роздигтись. У тому пальті він і спав, укриваючись
до того ще й дірявим ватним ряденцем. Ряденце,
засмальцьована подушечка й щуплий, поламаний
чамайданчик, що валявся долі розкритим,—ото й
було все манаття артистове... У чамайданчиків
містилось: ноти, пучок ролів, оповістки про теат-
ральні представлення, вишита брудна сорочка і
широченні сині штани. Артиста він був не вельми

вдатний,—важучи на театральному жаргоні, „жа-
рив усяке ампула“, але тільки „жарив“... Комічні
ролі відгравав кепсько, а коханців, з таким не
показним обличчям і поставою, ще гірше. За те
мав гарний голос,—тенор,—і, виконуючи ролі з
співами, мав де-яке поводження. У хороших това-
риствах він виступав лише в хорі, а оце недавно
Зозуленко улучив і в актори, бо виступав у не-
величких товариствах, що тепер розвелось багато.
Такі невеличкі артистичні гуртки-товариство од-
наються великим постом у Харкові десятками,
мандрують по повітових городках, заводах, містеч-
ках і навіть по селах на Україні й Росії; воло-
чать саме злиденне життя...

Ото і тепер, після „провалу“ одного з таких
гуртків, Зозуленко добрався до Харків, замеш-
кав у горниці в „Бостоні“ і вже більше місяця
як голодує, сподіваючись якого місця. Кожний день
він заходив у театральну книгарню д. Бойка, що
в Харкові заступає артистичне бюро,—все справ-
лявся, чи немає попиту на акторів; одібравши од-
повідь не скутечну, плентався понуро у пиночок
„Ялту“, що любили українські артисти. Тим часом
черкнути чарочку-другу з-ласки товаришів, що
служили в Харкові, або приїздили по ділах. А там
плентався знов мерзнути в свій холодний покій,
потрапляючи прощмигнути так, щоб не попастись
на очі хазяїнові, що раз-у-раз обридав...

Після суперечки з слугою, довго ще Зозуленко
ходив по покою і міркував про свій скрут.

Аж ось у двері хтось стукнув. Зозуленко здри-
гнувся і почав прислухатись...

Напевне, сам хазяїн...

Так подумав Зозуленко і з жахом спитав:

— Хто там?

— Це я... озвався хтось за дверима.

— Хто я?

— Я, побратим твій і друзяка!—проказав якийсь
хрипкий голос.

— Хто такий?

Зозуленко несміло відчинив двері і побачив
голене обличчя артиста Миловзорова.

— Це я, батечку, я, своєю персоною!—Сказав
Миловзоров, увіходячи в покій.

— Матулечко,—ти?! Здоров, друже!—Товариші
обнялись.

— Товариш Зозуленка, що ввійшов у хату, був
здоровило високого росту, повновидий, рябуватий
чолов'яга. Своім обличчям нагадував він гориллу
Бразильських лісів. Убраний був не по зимовому се-
зону: в літньому блаженському плащі, на голові сірий
капелюх, а ноги обуті в туфлі з бляшаними
спряжками; на туфлях не було живого місця від
дірок та латок.

З Миловзорова був артиста—теж не важнець-
кий. Служив він то по руських, то по українських
гуртах, а грав усе, що траплялось, і грав, кажучи
правду,—погано. До того-ж володів якоюсь особли-

вою вимовою: акцентом, не здатним ні для руської, ні для української сцени...

— Прогорів?... Запитав Зозуленко.

— На чистоту... буркнув басом Миловзоров і бухнувся на канапу.

— Звідкіля?

— З Кобеляк... Був у товаристві Шатюкевича. Гаспид,—посадив усіх, а сам счез, невідомо куди... Попаду—небезпременно наклепаю пику!

— Били його і бьюті кожний сезон,—дарма! знаходяться дурні, що таки йдуть під його оруду!

— Тварюка!... Так ловко обплутав, що комарь носа не підточе! Ну й жулля тепера розвелось по українських гуртах,—лихо!

— Як же ти добрався до Харькова?

— Звичайно,—по шпалах; а то зайцем... Два тижні плентався, разів десять висажували... З таким ростом, як у мене, ніяк не сховаєшся у вагоні під лавкою; до того-ж—повідумували парове топливо: труби одолюють... жарота, комфорту ніякого!... Контроль строгий, а кондуктори—собаки...

— А ти давно у Харківі?

— Я був у Замухаренка,—в мент прогоріли... Уже цілий місяць без діла по Харківку тиняюсь.

— Нічого не чуть?

— Нічогоісенько.

— „Погано, Титяно“... з протягом мовив Миловзоров; скинув капелюха, почухав потилицю.

— Обіща Решетович на Різдво оборудувати діло, тут, у цирку Нікітіна.

— Теж крутії!... Ох, ще який! Одначе у тебе у кімнаті тее... „віють вітри, віють буйні“!...

— Не плачу, то й не топе сатанюка.

Зозуленко забігав по кімнаті, а Миловзоров, потираючи від холоду руки, засвистів пісню: „віють вітри“...

— Гроші у тебе є?—спитав Миловзоров і позіхнув на весь свій широченний рот.

— Де там у мене ті гроші? два дні й рісочки у роті не було.

— Погано!... і у мене діло швах, а по животу девятий вал так і похочає... Я думав, ти мене, по-дорожнього чоловіка, попоштуєш...

— А я думав, що—ти мене.

— „Кепський інтерес“! Ех-хе-хе!... А як-би то нам тепера добути пляшечку монопольки, а на закуску ковбаски гаряченької, огірочків солоних, хоть з-пару,—от то булаб штука не вредна!

— І не згадуї!...

Зозуленко силюнув, махнув рукою і забігав по кімнаті, хукаючи на померзлі пальці.

— Єсть, положим, у мене карбованчик у кешені... Сказав після мовчанки Миловзоров.

— Невже єсть?—гукнув Зозуленко, раптом зупиняючись біля Миловзорова й просіявши на виду.

— Єсть голубчик сивесенький, єсть! але я його бережу як око в лобі! Добув я його оце у дорозі і ось при якому випадку: чвалаю я після одної ви-

садки з поїзда по шпалах і прохожу селом,—тут вже недалеко під Харьковом,—зайшов у хату до мужичка, обігрітись та спочити... Розбалакались... я й кажу, що я семинар, готувався колись на попа. А як раз на моє щастя у сусіднього мужичка померла мати; мене й попрохали почитати псалтиря над упокойницею; я, звичайно, згодився. Два дні годували до-схочу й напували, і цілого карбованця за труди положили.

Зозуленко зареготав.

— Смійся, смійся, а бачиш—і семинарська мудрація здалась таки на що-небудь. Карбованчик отой хороню,—куплю марку і візьму документа з консісторії; а то без документа ніяк не можна, навіть з Кобеляк хотіли витурити, бо саме-ж констітудія, воєнне положення і усе там проче... Тож звісно, що ще гірше стало, як перше було...

— А я зрадів,—думав, попоштуєш!...

Зозуленко скривився як серeda на п'ятницю...

— Не можу, братіку!—без документа кроку не ступиш! Особливо круто приходитьсь при частому вештанню піхтурою по шпалах: жандарм одолює...

Миловзоров засвистав „чижику“ і потягся на канапі, а Зозуленко знов заходив по хаті.

У мовчанці пройшло кілька хвилин.

— Ох!.. Проклятий холод!—почав знов Миловзоров:—дріжаки починаються, їй богу, починаються і зашпари заходять... Чаркою тільки тепера й можна одігріти душу... Прокотнув би оце зараз чарочку-другу і миттю в жар кине...

— Ще й як кине!... озвався, зітхнувши, Зозуленко.

— Істи теж хочеться, аж шкура тріщить.

Знов настала мовчанка.

— Та ну його к бісу отой документ!—сказав рішуче Миловзоров і скочив з канапки.

— Як-небудь проживу!... Давай, отому проклятому карбованцю скрутимо в'язи!

— Невже?...

Зозуленко підбіг до Миловзорова, веселий усміх розплився по його виду і він заметушився біля гостя.

— Голубчику! Товаришу! Ріднесенький!... Ти тільки усього карбованця не трать зразу, а ми його потратимо з повагою. Карбованець тепер,—при нашому скруті,—великі гроші!... Я побіжу й куплю пів-пляшечки горілочки, та ковбаски хунтик,—невимовно істи хочеться!—а щоб зостанеться, буде й на завтра.

— Ні, коли гуляти, то гуляти, рішай його до щенту!... Ось він, мій голубчик!...

Миловзоров витяг з кешені замотаний у папірець, новенький, ясенький срібний карбованець і показав Зозуленкові. Той упився в його очима й втішно усміхнувся, причуваючи вже смак тієї ковбаси, що оце він буде нею закусувати, проковтнувши добру чарочку горілки.

— Ти глянь, який новенький,—аж блищить! Миловзоров махав монетою перед очима в Зозуленка.

— Бери його і шкварь на всі!—гукнув на останку Миловзоров і шпурнув карбованцем об стіл!—Щось дзенькнуло, хруснуло... і... дорога монета розлетілась на дрібні шматочки...

Був то карбованець—шкляний!...

Не трудно собі намалювати вираз обличчів наших бідолах при такій несподіваній оказії.

К. Ванченко.

* * *

Замість душі—живії струни
У груди Бог мені вложив,
Але на струнах тих, на горе,
Нікого грати не навчив...
А то-б заграли голосні,
Огненна-б пісня полилась
Як річка бистра та широка,
Як пташка в небо-б піднялась.
Тепер-же горе лиш та муки
Ворують струни без ладу,
І тяжко стогнуть голосні,
Тремтять і жалібно гудуть...
Того пісні мої не смілі
І не веселі, і сумні,
Що згуки суму і печалі
В них відбиваються самі.

Людмила Волошка.

Житомир.

В ТЮРМІ.

(Пригода з часів боротьби за виборчу реформу в Австрії).

Перед твоїми очима великий яр. Долиною тече ліниво річка, вона круто в'ється і зникає за скалою.—По обох боках тої річки розложилось гарнесьеньке, невеличке село.

Досвіток. Ще сонце не зійшло.

З ліска, що на горі, сходять у низ, по стрімкій скалі, селянин, убраний по гуцульському.

Всюди на селі ще сплять...

Ні! не сплять вони...

Он там світиться в одній, другій, третій, четвертій хаті. Чомуж навкруги так тихо? Навіть со-

бака нігде не гавкне!—Всюди тихо, не-мов село замерло. Ні! не замерло воно...

День вже. Чомуж над селом панує така тиша? Тільки в чотирьох хатах видно ще світло...

Вчора вранці, он там на майдані, зроблено, по приказу австрійського офіцера, над безоборонними селянами тяжке злочинство. Від жандармських куль впало п'ять чоловік.

Защож вони лягли? за що селянська кров пролилась?

Вони загинули, віддали життя своє за волю, вони головою наложили за права, рівні для всіх. Вони жадали волі і за це їх убито.

Ось чому сьогодні над селом залягла тиша.

Селяне—цією подією немов приголомшені.

В хатах, де видно світло, ubирають у смертну одержу—вбитих, замордованих селян. Діти їх, що сиротами zostались, плачуть-ридають.

Заграв військовий ріжок. На дозрої до села блискає при соняшнім проміні ліс салдатських багнетів (штиків.)

До села входить військо, з де яких хат вибігають селяне і зачіпляють з грюком ворота.

Знову тихо, чути лиш брязкіт вояцької зброї.

Надходять і жандарі з слідчим судією, лікарями і офіцерами.

На вколо села, по горах, розставлено сторожу, з кількох вояків; не впускають нікого з села, ані до села.

Жандарі з судією, лікарями, офіцерами і кількома озброєними вояками входять до кожної хати окремe і випроваджують з них скованих кайданами селян. Їх під коновом військо ведуть геть на майдан, де вчора була бійка, а сьогодні там стоїть, в розмоклім болоті та в снігу, військо, що оточає приведених „злочинців“.—Приводять де-кого навіть босого, не одягненого.

Вже полудень. Жандарі ще по хатах ходять та шукають „злочинців“. Кують невинних селян-бідолахів і ведуть їх до гурту на майдан. Чути плач і ридання. Поглянеш,—почуєш плач жінок, дітей, жаль горло стисне, груди розриваються.

— А!—шуфт, русьнякіше пшайне,*)—бо буду стріляти!—гукає безвусий офіцерик.

З одної хати випровадили молоденьку, сковану ланцюгами дівчинку (мала літ 13), а за нею вивнесли вояки на руках—старшу жінку, розхристану, не одягнену. То мати тієї дівчини. Її кинули не-мов колоду яку на приготований віз.

На улицю вийшов тамошній учитель.—Його в мить оточив відділ військо, до його приступив жандар.

— Ви були вчора на тій демонстрації?—питає жандар учителя?

— На якій?—

*) Замовкніть, руські свині!

— Браць его!—кричить до жандара безвусий офіцер. Жандар, запінившись, сказав:—Іменем закона арештую!*) і скував учителя, а тоді заговорив з виразом вдоволення і рівночасно з великою злістю на обличчі:—Ну! тепер співай „Ще не вмерла“, „Січ марширує раз, два, три!“

Повели учителя до гурту—Над вечір всіх скованих, окружених з усіх боків військом, погнавши в містечко, віддалене мало не на дві милі.

Конвой прийшов у містечко. Вояки і жандари розганяють юрбу народу, що збіглась дивиться на те видовисько. Чути, як плачуть баби. Чути військову команду. Конвой зупинився біля жандарських кошар. Почали розковувати „злочинців“ і випускати до спорожненої „кучі“. Там в кутку на клаптику соломи сидить вже жінка з дівчинкою—донькою. Дівчинка тремтить і тулиться до бідної матері, знеможеної подіями.

Жандарі далі розковують селян. Один розкований вдавсся до вахмистра-жандара і показує йому згризену ланцюгами, спухлу руку.

— Устроми руку в холодну воду, то й перестане боліти!—гукнув пухлятий вахмайстр.

Вже всіх розковували і замкнули.—Настала мовчанка. Всі арештанти поставали, мовчать як стовпи і тільки що споглядають один на одного. Дівчинка, що сидить в кутку, починає дужче плакати. Мати й інші заспокоюють її.

Вітер з морозом свище, заводить, і завіває снігом крізь діри в стінах. Всі од холоду, од утоми, дріжать, аж зубами дзвонять.—Навіть сісти нема де;—земля з гноєм, мокра.

Навкруги „кучі“ ходять вояки. Ходить їх аж девять, стережуть „злочинців“. Під дверима поставлено велику варт.—Темно, ніч.

— І що тепер з нами буде? озвався один з арештантів.

— Будуть вішати, чі постріляють, як тих бідолахів, то все одно!.. „Раз мати родила“,—сказав другий.

— Василю! і тебе взяли?—питає жінка з кутка, струвкого парубка, що стоїть задуманий, зпершись об стіну.

— А ви, мамо, хіба не бачите, що нас всіх з хати забрали: он і тато й Іван.

— Матинько божа! заголосила бідна жінка,—всіх нас витягли з хати! хтож там худібку напоїть, нагодує!..

— Годі, стара, не плач!—втихомирує жінку синоволосий дядько, чоловік її:—Якось воно бг дасть!.. Якось воно буде!..

А вчитель з нами?—питає хтось з арештантів.

— Я тут,—відповів од дверей слабым голосом учитель.—Слухайте, я не можу встати, у мене

дуже голова болить!.. У мене чоботи подерті, замочили і опанчина стара змокла..

Положили учителя на вонючій, мокрій землі; хтось прикрив кожухом.—

Закалатали замком, відчинились двері. До „кучі“ увійшло двоє вояків з наїженими багнетами, з світлом, а за ними вахмайстер з головою шаблюкою в одній руці, з револьвером в другій.

— Не рушся ніхто з місця!—гукнув вахмайстер.

Контроль. Порахували арештантів і вийшли. Двері з гуркотом замкнено і настала знову мовчанка, хоча ніхто не спить; чути, як вартові ходять, та змінюються.

Полудень.. З арештованих ніхто в роті нічого не мав вже дві доби. Голодні, змерзлі сидять всі на згноєній землі, якийсь з арештантів з досади цівогласом почав співати: „Шалійте, шалійте, скажені кати!“... За ним потягли інші..

Третій день. Двадцять сім заарештованих, під сильним конвоем приставлено до тюрми в С***.

Іх випроваджено до темного коридору.—На одній стіні коридору висить хрест. Кілька приведених поскидало шапки, а кілька стояло в шапках. Приходять дозорці, брудні, заспані. Пики в них червоні, опухлі.

— Шапки скинь, хлопе!—крикнув один дозорець з червоним поприщеним носом:—Ти се гадаєш, хлопська мордо, що до коршми прийшов?

— Еге ге! захоркотів другий дозорець:—як я бачу, то се мабуть, ті що бунтуються, проти уряду виступають, а жандарів хотять сокирами рубати! Чекай, хлопе, руська свинє, ми з вами будем іначе балакати!..

Надійшов управитель тюрми і приказав усіх обшукати. Дозорці обшукали, повідбирали ножики, ремінці й все инше, що люде мали при собі.

Всіх розділено по камерах, поміж злодіїв, розбійників, та інших.

У великій камері темно, понуро, а сморід аж душить... З ліжок підводяться ліниво один по другому й оглядають приведенного „цувака“ (повака), що стоїть мовчки коло дверей.

— Ти чого став, витрищив очі як зарізаний баран?—крикнув здоровий, трохи згорблений арештант:—Ти того не знаєш, що треба заявитися господареві?—

— А деж ваш господар?—питає „цувак“ не без страху.

Арештант взяв „цувака“ за вухо і завів до одного замашистого арештанта, вбраного з-паньська, що сидів під вікном.

— Гроші в тебе є? горілка, хліб, ковбаса є?—питав господар „цувака“.

— Та деж, пане, я міг те все принести? мене взяли ось так як, стою,—відповідає повак.

*) Старший вахмайстр говорить по польському, але ми для кращого зрозуміння перекладаємо на українську мову.

— А! чортяка-б узав твою матір! ти ні з чим прийшов зісвіту сюди?—крикнув, заскреготавши зубами, господар і луснув „цувакса“ по виду, аж той бідолашний заточився, а з рота кров потекла.—

Арештанти зареготалися, аж в камері залунали. „Господар“ заложив руки за спину і ходить нахмурившись по камері, а по хвилині вдається до своїх товаришів:—Хлопці! провчіть того „голоп'ятника“, щоб знав, як має приходити між вас!

По тих словах, арештанти кинулись на нещасного новачка, й закутавши йому голову, почали бити, де хто попав.—

Регіт арештантів заглушив плач і крик білого...

— Дайте йому води!—захоркотів „господар“.

Один з кримінальників вихопив цебер, куди зливали арештанти всяку нечисть і вилив обкравленому новачкові на голову.

Ніч...

Повільним кроком ходить по коридорі сторожа. Аж ось з одної камери чути глухий, немов з під землі, стогін; він розвійшовся відгомонам по тюремних коридорах,—аж лячно стало.... Потім знов тихо

Чути кроки, задзвеніли ключі, опала на ланцюгу колодка, заскреготав замок, зарипіли двері...

З одної камери винесли мертвого арештанта..

День. Арештантів вигнали на тюремне подвір'я провітритися.—На подвір'ї повно дозорців, що стережуть арештантів.

На подвір'я увійшов піп. Арештанти біжать цілувати йому руки.—Піп подався до одної комірці, що стояла по однім боці подвір'я, а на дверіх її видно було „польську надпись „Rzecz zbedne“ (лишві річі). Один дозорець відімкнув тую коморку. В комірці лежав на землі страшний труп мовчливого арештанта. Піп перехрестив умерлого, по-роп яв водою і відійшов.

Кілька арештантів збили до-купи чотири старих дошки, вложили помершого і понесли під вартою дозорців за місто на кладовище...

Богдан.

Воля бажана, як щиро тебе я люблю!
Зірньо ясна, як промінь твій милий ловлю!
Пильно дивлюсь я на небо безкрає
єсть ти на йому, чи може й немає?...
Може й тебе пригнітла негода лихая,
Може й тебе та рука закувала тяжкая?
Щож! колись сонечко правди зійде,
Волю в темниці-в'язниці знайде;
Промінь найдани із'єсть,—
З'явиться воля, жадний наш гість!

Василь М. Паноромь.

С. Курінь.

Ушанування Марії Заньковецької.

(XXV літ величної праці).

День 15-го Січня сього року—був великим святом України. Серед тих темних хмар, що оповивають нашу країну, се був ясний просвіток, велична година, що дела тільгу пригвіченому духові.

Мов якесь проміння сповняло театр київського „Товариства грамотності“, мов один чулий урочистий настрій проймав усю ту велику юрбу, що наготовом зібралася в театрі, сповнила всю просторинь його. Зібралися на велике свято, на ушанування зірки української, що сяє на українським небі 25 літ.

Всі ждуть. Підіймається завіса. На сцені 4-та дія з „Лимерівни“ О. Мирного; її ще нема.. Ведуть сцену інші артисти.. Аж ось із середніх дверей увиходить—вона, Заньковецька.

Плескіт, гук, сиплються квітки... Довго не дають артистці почати свою роль. Аж ось вона почала. Не треба казати про її гру в цій дії, про чудові сцени за столом, як нещаслива молодиця довідується про зраду, як вона мішає спів з риданнями.

Дія скінчилася. Звилася знов завіса. На сцені вже нема хати,—широка просторинь, оточена декорацією зеленого гаю. На кону українське драматичне товариство з Марією Заньковецькою на чолі і учасники великого числа депутацій. Заньковецька засталася в убранню Лимерівни і стоїть така гарна, велична..

Першим підходить Садовський, читає привіт від українського драматичного товариства. Потім було прочитано адресу від Київського Українського громадянства і від нього-ж піднесено ювілятці золоту покрасу,—на її виложено діамантами цифру 25, на згадку 25-літньої сценичної праці Заньковецької. Од театру Соловцова було прочитано адресу російською мовою; далі йшли адреси: від музично-драматичної школи Лисенка, від Київської „Просвіти“, від „Ради“, „Слова“, „Рідного Краю“, „Літературно-Наукового Вістника“. Від „Рідного Краю“ була адреса така:

Високошановна Артистко,
дорогий самоцвіте наш!

„Крізь ранній світанок на українським кону—заблищав твій промінь. Україна мати збрала свій великий хист і засвітила твій промінь-талан розмаїтими огнями. Підіймаючи нову завісу нашого театру, виводячи тебе, Україна сказала: „Гляньте, кого я можу утворити, якій артистці даю мое слово! Марія Заньковецька пориватиме вашу душу, сповнятиме її найдужчими почуваннями: коли на сцені лунатиме щастям її голос, то буде тішитись ваше серце найяснішою радістю: коли забренить смутком її мова—заблищать ваші очі найбагороднішими сльозами. Почуете себе кращими при одному погляді Марії Заньковецької.“

Original from

UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

„І буде радіти той, кому доведеться бачити сю велику непорівняну артистку-українку, хто милувався промінем сього найкоштовнішого алмазу, що одбив у своїх гранях величчю творчість України!

„Сяй-же нам, дорогий самоцвіте наш! нехай будем радіти найвеличнішим світлом твоїм! Ми будемо дякувати матері України, що дала нам таку артистку, а тобі казатимем: Чолом слаутній Марі! Заньківцевській! Нехай славиться ім'я її на весь світ широкий!“

Потім пішли вітання від українських товариств: від Київського наукового товариства, від Київського т-ва Грамотности, від „наукового т-ва імені Шевченка“ у Львові; від т-ва літератури, науки і штуки у Львові, від „Просвіти“—Чернігівської, Миколаївської, Житомирської, Кубанської та Бакінської. Велике враження справила адреса від забороненої Кубанської „Просвіти“. Від городів були адреси: від Полтави—дві—(одна від „прихильних полтавців“, підписана О. Мирним, М. Дмитрієвим, Г. Маркевичем і иншими, подана Г. Шерстюком; друга—Л. Жебуньовим, „з доручення полтавської громади“); далі читалися адреси—з Чернигова, з Курського, з Петербургу, з Миргорода, з Ромен, з Черкас, з Прилук, від студентських громад та української молоді: з Київ (п'ять адрес), з Харькова, з Кам'янця-Подільського; адреси російською мовою від часописей „Кієвскія вѣсти“, „Кієвская Мысль“, „В мірѣ искусств“, „Послѣднія новості“, „Русский чех“ (чеською мовою).

Крім того були ще адреси від художників-кіян, від українського драматичного гуртка з Чернигова, від видавництва „Равок“, від гніванського драматичного гуртка.

Велике враження зробило на Заньковецьку привітання селянина. Се був селянин з полтавщини, з лохвицького повіту, він просто та щиро прочитав Заньковецькій з листа паперу такі слова:

„Я приїхав до вас, вельмиповажна пані Марья Костянтиновна, з далекої Полтавщини, з Лохвицького повіту, з маленького села, котре зветься Пізниками, куди й ви колись приїздили. Приїхав я через те, що в нашому селі здавна склався гурток селян, дуже прихильний до театру. Ми граємо на своїй, народній сцені, инколи й по других селах. Ось тепер наш гурт, почувши про ваш празник, звелів мені їхати до вас, щоб у цей великий день вашого життя вітати вас від щирого серця, як найбільшу силу українського театру, як нашу красу, нашу гордість. Не погордуйте ж нашим простим селянським вітанням! Дай же Боже вам, Марья Костянтиновна, ще багато сили й здоров'я, щоб могли ще довгенько учить людей про страждання душі людської й ворухити кам'яні серця“.

Се про той гурток згадується в привітанні, що сім'я Русинових заснувала в селі Пізниках,

та пособила йому стати на ноги. Защеплений добрий живець прийнявся. Бували-ж в тих Пізниках і Заньковецька з Кропивницьким;—про те завітання й нагадав селянин з Пізників.

Заньковецька плакала, слухаючи те селянське привітання. Буйні сльози котились по її виду... По скінченню того привітання, вона обняла привітника і скільки раз поцілувала.

Виступив з привітанням, написаним на червоному папері, і робітник,—від київських товаришів-робітників.

Се була остання з читаних адрес. Прочитано було ще привіт від О. Мирного; се автор „Лемерівни“ прислав віршоване привітання з Полтави.

Далі йшли телеграми. Але тексту їх не читали; хоч з публіки й просили прочитати текст телеграм, але се було неможливо, бо їх було дуже багато, більше 200, а ще залишалися дві дії святечної постанови.

Телеграми були з різних місць України, з усієї Росії,—від столиць до найдавніх кутків (з Ташкента, з Сибіру). Телеграми були від драматичних і оперних товариств, від осібних артистів, від окремих прихильників (Аркаса, Русова) і инших...

Під час читання та в антрактах було подано багато коштовних подарунків: другий подарунок від київського громадянства,—золота обручка на шпиль, вироблена неначе змія, з сапфіровими очима, вона держить медальон, оздоблений рубінами та діамантами; було подано ще скриньку з сріблом, срібний келих, золотий перстень, різні золоті й срібні речі, великий портрет самої Заньковецької, ювілейна афіша на шовкові, а крім того дуже багато вінків, букетів.

Після привітання—знов дві драматичні дії: одна з „Чорноморців“ і одна з „Лісової квітки“.

Тут ролі Заньковецької—зовсім иншої вдачі, ніж в „Лемерівни“: тут Заньковецька з'явилася в ролі жвавої молодиці й простодушної молоденької хутирської дівчини. Та яка-ж вона була гарна і в сих ролях! Як відзначаються в неї всі відтінки типів! Кожне слово, кожен рух—такі вдатні, що споглядач тільки дивується й незмірно тішиться, а той, хто присвятив себе сцені, має перед очима велику науку.

По скінченню сих двох дій—викликання Заньковецької без кінця! Велика юрба не хотіла розходитись...

А до останньої хвилини ще надходили в театр привітні телеграми...

Таке-то було „свято Марії Заньковецької“, та не самої Заньковецької, а всієї України. Старі, молоді, артисти, письменники, художники, громадські діячі, товариства, видавництва, люди різного стану, всіх і все з'єднала одна думка: сказати—слава, хвала слаутній артистці-українці, Марії Заньковецькій!

Марія Заньковецька.

Марія Заньковецька родилася в Чернігівщині. Дійсне прізвище її по батькові Адамовська; Заньковецькою вона назвала себе через те, що народилася і виросла в селі Заньках. Родина її була дворянська; однак, живучи на селі, вона мала змогу з малих літ чаруватись мелодійною українською піснею, чудовою українською природою. Ніжна й поетична натура малої Марусі відчувала багату мелодію, що впадає в саму душу і сповняє її то глибоким сумом, то жартливою радістю. Любо в до музики, до співів підтримували в Заньковецькій ще й хатні обставини, бо її батько кохався в музиці й часто влаштовував у Заньках співи та концерти. Початкову освіту Заньковецька здобула в пансіоні, а потім скінчила гімназію. Ще в пансіоні Заньковецька виявила артистичний хист, граючи в тих п'єсах, що ставилася в пансіоні для розваги учениць. Скінчивши гімназію, Заньковецька прохала батька оддати її в театральну школу, та батько на се не згодився, а тільки дозволив їй грати вколи на сцені разом з знайомими прихильниками драматичного хисту, в Ніжині. Заньковецька мала кожен раз великий успіх і все більше й більше поривалася до сцени.

В 1877 році Заньковецька оселилася в Бендерах і познайомилася з Садовськими; там вони склали з місцевих офіцерів гурток, що почав ставити українські п'єси. Але цього дуже мало було для талану Заньковецької, бо там він не міг розвинути у всій своїй великій силі, і час для цього розвитку настав тільки в 1882 році, коли в Києві грала русько-українська трупа, з Кропивницьким та Садовським і іншими артистами; в те товариство запрохав Заньковецьку Садовський, як відомо йому талановитую прихильницю театру. Поруч з Садовським і Кропивницьким Київ пізнав і Заньковецьку.

Уже з перших виступів, Заньковецька почала звертати на себе увагу слухачів талановитою грою і, разом з талановитими артистами-товаришами, почала сяяти ясною зорею на українській сцені. Коли заснувалося перше самостійне українське драматичне товариство. М. Старицького, Заньковецька була в йому вже відомою артисткою; потім, грала в товаристві Кропивницького, що одрізнівся від Старицького; коли Заньковецька знов перейшла до товариства Старицького, то слава її вже широко лунала по Україні і за межами рідного краю. Репертуар був не великий, однак в новіших для того часу п'єсах Кропивницького й Старицького Заньковецька чарувала публіку. „Катря Звонарівна“ зостається й досі одною з найкращих ролей Заньковецької. З'явилися п'єси Карпенка Карого—і в ролях „Наймички“ й „Безталанної“ Заньковецька счарувала навіть ворогів українського слова. Коли вона виступила в Петербурзі в ролі „Наймички“, то в театрі, як пише Садовський, трапилось щось

не бувало: „Се був такий тріумф українського слова, якого більш ніколи воно не зазнавало. М. Заньковецька, сей велетень і талан, розвернула перед публікою дивні риси простоти і художництва“.

З того часу слава Заньковецької росла все більше й більше, бо її талан все більше дозрівав, зростав і виявляв таку силу, що Заньковецьку почали правдиво порівнювати з славними всесвітніми артистками.

Цей незмірний талан повинен мати в оці кожного ще більше значіння, коли скажемо, що виявився він цілком самостійно, без жодної допомоги, бо Заньковецька прийшла на українську сцену, не зазнавши ніякої театральної школи, не мавши перед очима зразків, утворених на українській сцені поперед нею. Заньковецька почала сама творити—і твори її зостануться невимірними.

Талан Заньковецької величезний, непорівняний. Це справді наш пайкоштотніший самоцвіт, що утворила на своєму лоні Україна. Сяє той талан найрозмаїтішим промінням, бо Заньковецька однаково чудово грає і комічні й драматичні ролі. Та вона й не грає, вона тільки дає волю своїй багатій натурі—і на сцені уявляється жива людина, така як її хотів уявити автор, та навіть багатоживіша, бо Заньковецька, вдумавшись в роль, перетворивши її в своїй душі, подає малюнок повніше.

Бувають місця в виконанні тих ролей, що грає Заньковецька, де здавалось-би автор не вказав ніякими словами, чим артистка може захопити всю увагу споглядачів, однак ви дивитесь на Заньковецьку і бачите цілу картину з життя людської душі.

Пригадайте в п'єсі „Не судилось“, Старицького, в 1-ій дії, як дівчина Катря тільки що приходить. Говорить в тій сцені—її подруга, сама-ж вона ровнить лише скільки слів; але ви бачите по самому погляду Заньковецької-Катрі, що перед вами людина захоплена якимсь великим, світлим, ідеальним почуттям.., хоть це не зізнаним.

Єсть ціла дія в п'єсі Кропивницького „Дві сім'ї“, де автор зовсім нічого не дав героїні,—ні розмов, ні монологів,—однак в тій ролі, власне в остатній дії, Заньковецька робить таке міцне вражіння, що воно зостанеться у вас по вік. В самій поході, в самих немов непритомних рухах діячки, видно найтяжчу людську муку. А вже в тому єдиному покриві печасної молодиці—при повороті її милого, повінчаного з іншою,—почуєте нелюдське страждання!

Таких місць у виконанні Заньковецької можна вказати безліч.

Се талан першорядний, талан рідкоствний. Таким таланом Україна може пишатися перед цілим артистичним світом.

Часто говорять про те, що Заньковецьку кличано на російську сцену; часто говорять і про те, що Заньковецька, зоставшись вірною українській

сцені, не перейшовши на сцену руську, принесла патріотичну жертву, бо свідомо відмовилася від *широї* слави. В цих словах єсть і правда й не правда. Що Заньковецьку кликали на руську сцену і що вона сама не пішла на ту сцену—се правда; але хто знає, чи мала-б вона там ще більший успіх, чи залучила-б вона *більшій* слави, ніж мала її протягом 25 літ і має тепер—на сцені українській. Заньковецька—талан український і, подаючи типи українські, наша артистка могла показати найбільшу *правду*, найбільший *хист* виконання.

Один європейський критик говорить про славу артистку-італійку Дузе так: „Я більше всього люблю Дузе в п'єсах італійських: там вона не тільки велика артистка, а ще й найживіша італійка, а сього мені так живо, так виразно,—навіть у дрібницях,—ніяка інша артистка не дає“.

Ще з більшим правом можна сказати те саме про особну гру Заньковецької: щось невлучливо особливе, національне-українське виявляє вона. Який би тип Заньковецька не уявляла—споглядач завжди бачить, в кожному слові, в кожному рухові її, що в постаті Заньковецької живе людина українська.

Тим-то талан Заньковецької неodrивний від українського слова.

Значіння Заньковецької для українського театру і взагалі для всього українства дуже велике: виступивши на українську сцену в той час, коли українське слово було під тяжкими утисками, Заньковецька своїм незмірним таланом оживляла те слово, виявляла його в живій, прекрасній постаті, підтримувала життя українського театру, надавала йому сили, слави і, в гурті з іншими талановитими артистами, поставила його на таку височінь, що він тепер має змогу стати поруч з театром всесвітнім.

Вітаючи славу Марію Заньковецьку з двадцятип'ятилітнім ювілеєм, ми певні в тім, що вона буде весь вік працювати на користь матері-України і своїм таланом свідчити всьому світу про величню творчість України, що живе і буде жити, не вважаючи ні на які темні хмари!

Лист до М. К. Заньковецької.

Дорога Маріє Константиновно!

Недавно почула я, що 30-го цього місяця, святкуватимуться 25 років Вашої діяльності... Вмить пригадалося мені багато, багато... виринули спомини з минулих літ... Слива ще малою уявляю себе і оповідання про театр, про „Кропивницького, Садовського та Заньковецьку“, уявляю собі захоплення ними моєї нени і навіть українки-няні... Не пам'ятаю, чи розуміла я тоді своєю дитячою душею, що саме в тім „театрі“ є поважного й

доброго, але ті про кого велася розмова, вже ставали для мене чимсь дорогим і близьким...

Підлітком я бачила Вас у „Наталці Полтавці“; глибоке, ще несвідоме для мене вражіння зробили Ви на мою душу і на завжди непомітно заложили в неї насіння любови до рідного народу... Після вистави я підійшла до Вас. Це було на святі Котляревського в Харкові. Як і до всіх інших повсїгда ласкава, Ви мене поцілували, і, не знаю чому, якась лагідність опанувала мною після того поцілунку. Міні в той час здалося, що Україна нахилилася до мене..

Нині я вже можу розуміти ті думки, котрим Ви себе присвятили, ту ідею, що досі керує Вами, ту любов, якою палаєте Ви до України взагалі і до людини в житті особливо до кожної бідної душі людської...

Мимохіть виливаються в мене слова присвячені Вам...

Грала Ти любо хорошу дівчину,
Сонце всміхалося з неба тоді!..
Бідну й занедбану нашу вітчизну
Хтілось любити, ласкати Тобі!..

Плакала Ти, і з Тобою ридали,
Муки народні, і скарги, й жалі,
Ріднее горе слова виливали,
Плакали й горді, й убогі, й малі!..

Сьмійся і плач же сльозами народу!
Вбогих і темних повік величай!
Щиро борися за нашу свободу,
Стомлені чола квітками вінчай!..

Христя Алчевська.

1/8XI, 1908 р., Харків.

Українське слово й мистецтво.

♦♦ Засідання церковного історико-археологічного комітета, що відбувся у Полтаві, було дуже цікаве. В. Пархоменко сповістив зібрання, про запросини Московського Імператорського археологічного Товариства до участі в археологічній з'їзді, та археологічній виставі, що мають в осени сього року відбутися в Чернігові. Полтавський комітет постановив послати на з'їзд знавця місцевої старовини, Павловського, та орударя церковного музею, священника Трипольського.

Далі було оповіщено, що Петербургське археологічне товариство вдається з проханням про зібрання давніх річей та про охорону місцевого стародавнього церковного будівництва. Д-ій Моценко заявив, що найстарішими церквами в Полтавщині слід вважати стару в селі Біликах і церкву дуже давньої будови в селі Мильцях, Полтавського повіту. Ко-

міт постановив виготовити дерев'яні моделі типичних церков XVIII століття.

Священник о. Романов (дався з проханням, щоб йому було дозволено збирати стародавні написи на образах, на церковних двіях, стінах, і т. п. Комітет задовольнив це прохання. Далі Комітет постановив видати відомлення за минулий рік, а крім того випустити окремим виданням працю д. Пархоменка „Очерки історії Переяславско-Бориспольської єпархії, в зв'язи з общим ходом малоросійської життя того времени“.

♦♦ **Харківське просвітне товариство** Товариство „Родина“, засноване в Харкові дякуючи тому, що в йому найбільше членів українців, має виразні ознаки товариства українського. Сподівано, що Родина замінить собою „Просвіту“, до сеї пори не дозволену в Харкові (хоть ще ведеться всяка „переписка“—і ще не втрачено надії на заснування „Просвіти“ і в Харкові). „Родина“ наймає власну домівку і вряжує там, для членів і для гостей, зібрання. На одно з тих зібрантів було запрошено кобзаря. Вечери виходять цікаві і досягають своєї мети—поєднати між собою громадян-українців, для праці, що має на меті просвітне харківське товариство.

♦♦ **Нова п'єса.** С. Черкасенко скінчив нову п'єсу на 5-ть дій „Хуртовину“. Ся п'єса в своїм змісті подає бурхливе життя шахтарів та шахтарської буржуазії за часів визвольного руху.

♦♦ **Нові книжки** Петербурзьке добродійне товариство цими днями випускає дві нові книжки: 1) П. Бородаєвського—Як розводити сосновий бір на піску, і 2) В. Мазуренка—Хімія. Відомий український письменник Ів. Нечуй Ливицький незабаром випускає повне видання своєї відомої повісті „Хмари“, що вперше була видана в 1874 році і тепер стала бібліографічною рідкістю.

♦♦ **Українське бжільництво.** В Петербурзі почала виходити ілюстрована часопись поступового бжільництва, що має служити бжільницьким потребам на Україні. Виходитиме ся часопись 8 разів на рік книжками до півтора аркуша, з малюнками. Ціна на рік 1 карбованець.

♦♦ **Українське драматичне товариство в Парижі.** З нових відомостей, що надійшли до нас з Парижа, від орударів сього товариства, видно, що йому ведеться добре.

Можно думати, що український театр сподобався, бо публіки кожен раз буває повно. Українське Товариство грає тепер в „Palais des Sociétés Savantes“ (Rue Danton); по особній умові, грати можна лише раз на тиждень; се, звичайно, дуже не добре для драматичного товариства, бо прожити тиждень на один збір, хоч би й дуже добрий, цілком гуртові—трудно... Ставлено до сеї пори такі п'єси: „Назар Стодоля“ Шевченка, „Борці за мрію“ Тогобочного і „Іскру“—Б. Борисенка (самого орударя Товариства). В Товариство ввійшли такі ар-

тисти: сам Борисенко, Николаєв, (Брати Златковські), Кречетов, Іванченко, Леонидов, Кравець, Знайда й інші; з артисток видатніші—Барвінська й Крамська. Єсть і свій хор; керує ним Кравець.

Товариство хоче дати ще раз „Назара Стодолю“ а опріч того Суєту, Жидівку-вихрестку, Глитая й інші.

Дописи.

М. Сорочинці, Миргородського повіту, (на Полтавщині).

Торік у часописі „Рідний Край“ (ч. 5 полт. видання) було уміщено допись із Сорочинців; в тій дописі д. Сорочинський коротко указав на велике для селянського читача значіння бібліотеки-читальні взагалі і на досить погане становище сорочинської—з окрома. Після того справа була трохи поступила наперед. Д—ій Мілоченко, що орудував бібліотекою, виписав до неї твори українських письменників: Ів. Франка, Б. Грінченка, В. Винниченка, М. Коцюбинського, К. Карого і інших.—усього, мабуть, карбов. на 16—18. Крім того д. П. Т. подарував до неї популярних українських книжечок видання „Віку“, Петерб. „Добродійного Товариства“, назвиц 50, чи й більше. Таким чином, у нашій книгарні заснувався український відділ, так дуже потрібний для читачів-українців.

Та справа на цім і стала.

З газет, як раніш, приходили тільки найпращіші „Полт. Вѣстникъ“ і „Россія“. Д—ій Мілоченко скоро покинув цю посаду. На посаду орудує чого читальню вибрали д. О. Моргуна, поступо-ця; той зпочатку згодився, а коли розігнали 2-у Д. Думу,—негайно зрікся. Тоді вибрали Гаврила Мартиненка. Цей вибір нічого користного для нас не приніс і не принесе. Чоловік цей ніколи громадським діячем не був. До книгозбірні він навідується 2—3 рази на місяць, хоч вона відчинена що дня.

Недавно оце один добродій навідався до Мартиненка, поклопотати, щоб до читальні було виписано кращі часописі, доступні для селянства своєю мовою і близькі до нього своїм змістом... Але пан орудар зауважив, що буде виписано ті-ж самі, бо вони ніби то „прямо“, „по правді“, „без резкости“ освічують діло і „дуже повнятно написані“. А коли йому сказали, що українському читачеві далеко трудніше читати і розуміти російською мовою написане, він почав доводити, що він „тоже малорос“, тут живе і добре знає...

Коли йому подали № „Ради“, він, подивившись довгенько на оповістки, почав читати „переводицю“ і після якогось десятка слів залишив. „Не понимаю!“ каже...

Та до цього лиха ще одно. У бібліотеки нашої грошей немає, а тих, що слідує, старшина Мажовецький чомусь не дає. І от уже новий рік, а гроші для передплати ще нікуди не послані.

Та цьому лихові можна-б було трохи запобігти. Одна приватна особа згожувалась дати свої гроші для українських часописів, і про це сказали д. Мартиненкові. Але той рішучо відмовився, бо за книгозбірнею, мовляв, доглядають і якийсь „наблюдатель“, і земський, і ще хтось.

Таким робом, наш завідувач не хоче, щоб навіть хто на свої гроші виписав газети..

Добре було-б, колиб наші люде вибирали за орудуючого бібліотекою—такого чоловіка, що розуміє їх потреби.

Ще одно слівце. Добре було-б; як би старшина та писарь не втручались у бібліотечні справи, а то ще хочуть указувати, коли її відчиняти, а коли ні.

Телефон, що умістили в тій-же кімнаті, де читають, багато заважає.

Українець.

Катеринославщина. Життя українців в Катеринославщині за минулий рік хоч не багато, але всеж виявило національні ознаки. В Катеринославщині було де-що зроблено для поширення поміж громадянством національної свідомости та національної освіти. В цій справі особливо визначились просвіти, Катеринославська та Амурська (в посаді Амур, під Катеринославом). На останку року Катеринославська, „Просвіта“, знайшовши собі помешкання, впорядила кілька лекцій.

Проф. Евринський прочитав лекцію про кобзу і кобзарство на Україні, д. Іваницький—„Гайдамаки Шевченка в світлі історичної правди“, д-д. Літковський і Труба—Про українську мову.

Амурська „Просвіта“ поставила багато українських п'єс, своїми власними силами. Члени Товариства здебільшого робітники. В минулім році одкрито ще філію Катеринославської „Просвіти“ в селі Криничках (Катер. пов.). В селі Мануйлівці теж заходяться коло заснування „Просвіти“, в чужка, що й по інших місцях заходяться коло цієї справи.

Що до освіти взагалі, то весною минулого року в г. Катеринославі на зібранні учителів і діячів по народній освіті, було зроблено постанову заснувати учительські курси по українознавству.

З цього коротенького огляду бачимо, що спромоглось зробити українське громадянство в Катеринославщині в цей важливий для нас час. Звичайно, зроблено не дуже багато... Причини цьому не мало: недостача свідомих українців, байдуже

відношення взагалі до укр. громадських справ; до того ще й різні урядові перешкоди.

Будемо сподіватись, що пощадки колишнього вільного війська запорожського у цім році пильніше заходяться коло рідної справи.

Т. Краснопільський.

Додаток до „РІДНОГО КРАЮ“.

При цьому (2-му) числі всім передплатникам розсилається патрет Марії Заньковецької.

Редакторка видавництва *О. Косач (Олена Пчілка)*.

О П О В І С Т К И.

ОТКРЫТА ПОДПИСКА

на 1908 г.

на сельско-хозяйственный журналъ для крестьянъ

„ХЛѢБОРЪДЪ“

издаваемый Харьковскимъ Обществомъ
Сельскаго Хозяйства.

Главная цѣль журнала—популяризація сельско-хозяйственныхъ знаній въ массахъ населенія. Журналъ будетъ разчитанъ на интересы и пониманіе крестьянъ и будетъ выходить книжками въ 32 стр. 2 раза въ мѣсяць съ рисунками и иллюстраціями по слѣдующей программѣ:

1) Передовыя статьи по экономическимъ вопросамъ деревни. 2) Руководящія статьи по всѣмъ отраслямъ сельскаго хозяйства и сельско-хозяйственной промышленности. 3) Корреспонденціи. 4) Дѣятельность мелкихъ сельско-хозяйственныхъ обществъ, товариществъ и т. п. и земства. 5) Вопросы и отвѣты. 6) Библиографія. 7) Хроника. 8) Правительственные распоряженія. 9) Справочный отдѣлъ. 10) Объясненія.

Подписная цѣна: за годъ—1 р. 50 к., за 4 мѣсяца—50 коп., за 1 мѣсяць—15 коп. Деньги можно высылать почтовыми марками.

Адресъ редакціи: Харьковъ, Плетневскій пер., № 2.

Редакторъ агрономъ С. М. Кузнецовъ.

Українська книгарня

Київ, Безаківська, 8.

Усі українські книжки і часописи. Складає бібліотеки на різні ціни. Каталог висилається.

Київ, електрична друкарня **К. Н. Милевського і Ко**, В.Влади мірська ул., 31.